

Baka István: Döbling

A pályakezdő *Magdolna-zápor* és a beérkezést tanúsító *Tűzbe vetett evangélium* után a most megjelent verseskötet, a *Döbling* — Baka István eddig megtett költői útjának szintézise. Korántsem az önisméltetés módján, eddigi lírai motívumait újrászóvariálva, hanem világgépét, szemléletmódját összefoglalón; olyképpen, hogy a történelemtől és emberről való tudását, a természetről és mitológiákról szerzett ismereteit — anélkül persze, hogy látomása bármit is veszejtene korábbi konkrétságából — a létköltészet tágasabb összefüggéseibe rendezi. Lírájának energiaforrása, munkásságának hajtóereje a szó iránt érzett rendkívüli felelősség erkölce. Belőle fakad versbeszédének megbonthatatlan koherenciája és kiérlelt véglegessége: kötete mintha válogatás volna, Baka — Pilinszky egykori szűkszavúságára emlékeztetően — szinte csak kulcsverseit írja meg, azokat is az „ultima verba” igényével; mint amiket már lehetetlen tovább bővíteni vagy redukálni. Nyoma sincs költészetén az elődök és kortársak szuggesztíójának: eredetiségét gondolkodói fegyelmezettséggel igazolja. Ihletét az elapadás veszélye fenyegetné? A versstatisztika: az öt esztendő termése mindössze huszonkét költemény, azaz hétszáz sor — csupán a vállalt tömörséget hangsúlyozza, nem pedig a kísértő terméketlenséget. A minőség mércéjével mérve Baka István nagyon is termékeny alkotó. Bizonyos immár, hogy túl van a limeszen, ahol tehetséges fiatalok néhány kötet után a középszerű költők státuszában vesztegelnek. Szereputadatát nem silányítja stílusromantikával: választott égtájai vannak, melyek felé következetesen halad.

Baka líráját sokkal inkább jellemzi a tudatosság, semminthogy megrekedne az élményi költészet szűkös esetlegességében, ösztönös spontaneitásában. A „tapasztalati” és „lehetséges” világ nála egymásba átmenő szerves egység. Az élet drámai feszültségekkel súlyosbított sors: a költő hol állapotként, hol pedig folyamatként éli meg. Mint statika — a létezésvers foglatában — a dezillúzió szenvedélyével készült abszurd (kafkai) látomás. A „csillag-kukacok” a rothadás szagát árasztják, másszor az ég darabokra tört tükörcserepei, a felhők „az alkony feltépett hasából kiforduló lóbelek”, a „rökabundás alkonyat” mint „pityergő vadnyulat” ejti ki szájából a Földet, melyre a „megsőrítéztet hajnalok” vére csorog és a ködök „krematóriumfüstje” borul. Tér és idő merev kategóriává dermed, a lét gyógyíthatatlan betegsége a változáshiány. A kozmosz negatív törvénye alól — ontológiai jelképként — a metafizika régiója se lehet kivétel: a mennyország sivárságán „elvérzik a zsoltár”, s akár „az ősszel felázott talajba a krumplic”, úgy rohadnak belé az angyalok; Isten patkányarcú Antikrisztusként trónol fölötte, a világnak pedig a Sátán hegedül. A lét elvetélt dráma, mivel önmagában van a célja, nem pedig önnön meghaladásában.

A történelem sodrása is a katarzisz nélküli tragikum esélyét kínálja. Az ember Isten „hőbefúttá lábnyomává” értékelődik alá, aki az „anyaméh kényszerzubonyából” determinált „láger-létbe” születik. Személyisége külső erők függvénye, sorsa — a négy égtáj „célkeresztjére” függesztetten — a kiszolgáltatottság és bénaság, s szava, éneke, morálja is hiábavaló, amíg „tenger és ég ablaktáblái között vergődő légyként” csapong, s akkor is a pokolba jut, ha netán „a tű fokán is átpréselődik”. A lényegkeresés tanulsága az evidencia- és abszolutumhiány:

*„Én is csak addig vagyok míg e ver:
megírja azt aki e verset írja”*

— hangzik a relatív igazság keserű vallomása. Átengedné magát a kétségbeesésnek? Netán a végletes közönynek? Csak akkor volna némi létjogosultsága e feltételezésnek, ha Baka „a lélek légszomjával” nem fordítaná szembe — portréverseiben — az emberben rejtező heroizmust. Világképének van más perspektívája is: a lét — a goethei gondolkodás dinamikájára emlékeztetően — a személyiség szabadsága által meghaladhatja önmagát, az ember jövője épp ezért alternatív, s az értelmes cselekvésen is múlik kibontakozása, a benne zajló dráma — valódi konfliktusok humánus energiáival telítetten — nemcsak kifejlődésre képes, hanem feloldó katarziszra is. Az idő — a kötet legjelentősebb darabja, a címadó Széchenyi-poéma rá a legjobb példa — újra jelentést kap: az öntudatlansággal megajándékozó csendből s az én önmagába zuhanó álmából az ausztriai elmegyógyintézet nagy lakóját az emlékezés és az önvád, az új erőre kapó intellektus működése rántja ki. Előbb — apokaliptikus víziók közepette — a világos helyzet tudat fogamzik meg benne, az „Európa küszöbeitől elvert kutyák” megaláztatottságát reveláló nemzetsors képe, aztán a „Haynau- és Bach-pofájú rémek” gyűlölete, a pisztolyt emelő anarchikus tettvágy, s legvégül — a kétségbeesés állapotát a „virrasztás” pozíciójára cserélvén — a megújulás vak reménye:

*„Aludnék már s tudom hogy nem lehet
vén embrió Döbling méhébe zárva
ki szülhet engem újra e világra”*

— olvassuk a zárórész monológjában. Ugyanis a tragikum gyökere nem az emberben van, hanem a viszonyokban, humánus és sors disszonanciáiban.

A megkettőzött távlat konzekvenciája Baka költészetében a kétféle vers-típus elkülönülése: egyrészt a képi leleményt valamely eszmei középpont körül hálósan kibontó, körkörösen vagy keretbe szerkesztett, a tragikum komorságát groteszk szemlélettel és ironikus hangvétellel elevenítő „létábrázoló” gondolati költeményé, másrészt a bonyolultabb, összetettebb, epikusán részletező és lineárisan építkező, lelki folyamatokat tárgyiasító „antropológiai” kompozícióé, mint amilyen a monodrámba hajló *Döbling* vagy a többtétéles zeneművek mintájára készült *Trauermarsch*. De kötetében a kiegyenlítődéssé se kevésbé jellemző tendencia, mint a differenciálódásé. Szemlélet és forma egymásba rétegeződik. Rejtőzködően bár, de a „létábrázoló” versben is jelen van a zordon világképet ellenpontozó személyiség — „a rettenetet szépen kimondó s azzal föl is oldó” alkotó katartikus hatású, önfegyelmet és műgondot ötvöző magatartásában, miképp az „antropológiai” költemény se csupán arckép, szertelen vallomás egy-

egy romantikus hős maszkja mögül, hanem egyúttal a gondolkodást és cselekvést szabályozó sorsviszonyok rajza is. Baka líráját a legpontosabban tán az „archetípusos” jelzővel karakterizálhatnánk, ha e fogalom nem volna már lefoglalva az epikus és drámai jellemábrázolás egyfajta módszerére. Dikciójában az ősi és modern megszólalás azonossága a jellegadó: a görög kardalok puritán fegyelmének és a szürrealista látásmód rugalmasságának egybekötése, játék, kísérlet nyelvi, képi és zenei avantgardja helyett a szó törvényt hordozó méltóságának, pillanat és véletlen egyszerűsége fölé nővő érvényének, teremtő energiájának őrzése.

Baka verseinek nemcsak ön-, de helyi értékük is van: ívei, oszlopai egy nagyobb kompozíciónak, kötetnek, ciklusnak. A *Döbling* ciklusrendje a korábbi kötetekhez képest az absztrakciók eluralkodását tükrözi. A *Jantra hídján* magyarságköltészete, a *Könyörögj érettem* és a *Miért hallgatsz, tavaszi erdő* szerelmi és természetlírája nem önálló verscsoport már, a parciális témák nagy, kozmikus víziókba összegeződnek. A kötetnyitó *Isten fűszála* ciklus a világegész véges-végtelen köreiben a mitológia paródiája és parafrázisa egyszersmind. Szertefoszlik benne a nagyság istenemberi (teológiai és nietzschei) álma, s romjából egy negatív előjelű, a Rosszat mitizáló s gyűlöletessé tevő panteizmus épül föl. A *Mefisztó-keringő* e folyamatot a történelem közegében ismétli meg. A monarchiából örökölt kokárdás magyarságtudat érvényét Ady profétikus nemzethalál-félelmei és a József Attila-i pokoljárás eleven kínjai kérdőjelezik meg, az ünnepek pátosza a gyászindulók triviális dallamába fullad, az utópiák a realitások zátonyain feneklenek meg. A kritikából aztán földereng a költő kompromisszumokra alkalmatlan és illúziókra képtelen, drámaian kiélezett, a sebeket: bajt és szenvedést annak démonikus fokozásával kiégető-gyógyító ember- és társadalomszemlélete. A *Halottak napja* a lírikusi tapasztalatok lét-filozófiai summázata. Az egzisztencialista Semmi bölceleti mítoszát hangulatilag a címadó vers emlékező nosztalgiaja töri meg, majd jelentését a logika circulus vitiosusa fordítja visszájára:

„jó volna hogyha volna valaki
s van is tán mert ha a van kételyünknek
tárgya lehet a nincs miért ne lenne...”
(To be or not to be)

A kötetzáró ciklus helyett álló *Döbling* az összegezés igényét portréra váltja. Benne a szerepjátszó, álarcos költemények vonulata teljeseedik ki: voltaképp hatalmas, görög sorstragédiába illeszthető, hatrészes önmegszólító monológ, az örültségből ocsúdó-ébredő Széchenyi önkínzó (s a naplók stílusában készült) meditációja, egyetlen éjszakába sűrített lélekdráma. Egyúttal Baka költői fejlődésének új iránya.

A szintetizáló célzatú új kötettel a költő alkotói pályája fordulóponthoz érkezett. Az útkeresés szükségét és igényét nemcsak a monodráma kísérlete jelenti be, hanem — a *Szekszárdi misével* — az elbeszélő színrelépése is. Úgy tűnik, hogy Baka lírikusi megújulása a tematikai tágitás és a műfaji váltó-gazdálkodás jegyében zajlik. Eddigi teljesítményei alapján (nemzedékének máris egyik vezető költője) — nem lehet kétséges az eredmény sem. (*Szépirodalmi.*)

GREZSA FERENC